

Гигантските гърдавци

Златозар Боев

Като прочетохте „гърдавци“ вероятно вече се сетихте за „нашенските“ – водният, наричан още крещалец (*Rallus aquaticus*) и ливадният (*Crex crex*). Всъщност те не са от най-егрите представители на семейството си. В семейство гърдавцови (Rallidae) в България и в Европа има много по-големи видове, но за тях не използваме името „гърдавец“. Това са лиската или белочелата водна кокошка (*Fulica atra*) и султанката (*Porphyrio porphyrio*). Последната вероятно през античността се е срещала покрай водоемите в страната, но днес отсъства от природата на България. Любопитно е, че в съседната ни Република Северна Македония видът успешно се размножава.

Тук ще представим някои от истинските гиганти сред гърдавците, повечето от които са тропически или изчезнали днес видове, също обитавали някога тропичните райони на планетата. Да не забравяме, че всичко е относително. Това се отнася и за гигантите сред гърдавците!

Както съвременните, така и изкопаемите (изчезналите) видове гърдавцови птици са били с гребни до средни размери сухоземни, блатни и водни птици. Всички са сравнително късоклюни и имат средно дълги шия и крака. На всички краката са добре развити, здрави и силни. Имат и дълги пръсти, които на някои водолюбиви видове са ципести. Най-общо дължината на тялото на съвременните видове е между 12 и 63 см. Днес гърдавците са почти повсе-

местно разпространени, основно водолюбиви, птици. Отсъстват в пустините, високите планини и полярните региони. До наши дни са оцелели 33 рода с над 135 вида. През последните 4 столетия човек е унищожил безвъзвратно не по-малко от 14 вида гърдавци. Този брой е вероятно да нарасне, защото на много от островите в тропиците не са провеждани палеонтологични и археозоологични проучвания. За животинския свят през последните няколко столетия за много от тях няма запазени писмени сведения.

Сред изчезналите в по-ново време едри видове гърдавци са маврукийският червен гърдавец (*Aphanapteryx bonasia*), чатъмският гърдавец (*Gallirallus modestus*), маскаренската лиска (*Fulica newtoni*) и бялата султанка (*Porphyrio albus*).



Лиска (Fulica atra) в Атанасовското езеро, 31.12.2022 г. Снимка: Златозар З. Боев



Султанка (Porphyrion porphyrio). Късноантична мозайка от Епископската базилика във Филипопол (дн. Пловдив), 03.11.2017 г. Снимка: З. Боев



Череп на гигантския чатъмски дърдавец (*Diaphorapteryx hawkinsi*) По: Livezey (2003)

На остров Чатъм е живял и груг дърдавец – истински гигант – хокинсънови-ят дърдавец (*Diaphorapteryx hawkinsi*), известен и като гигантски чатъмски дърдавец. Той достигал височина до 40 см. и тежал над 2 кг. Също като повечето от изчезналите си роднини и той бил нелетящ, но бързоног бегач. Силно специализиран вид, който с дългата си извита човка е ровел в загниващата дървесина, за да търси гребни безгръбначни, с които се е хранел. Предполага се, че пренесените от Европа домашни котки, кучета, свине и сиви плъхове са ликвидирали последните гигантски чатъмски дърдавци до около 1840 г.

За маврикийския дърдавец има 5 запазени рисунки от негови съвременници – моряци, акостирали на острова. На всяка от тях личи, че е бил едър дърдавец с дълги крака, къси крила и червеникаво-кафяво оперение. През 1638 г. Франсоа Коше пише за тази птица: „червени кокошки с клон на горски бекас . . . за да ги уловите, трябва само да им покажете парче от червен плат, който те преследват и се оставят да бъдат хванати с ръце; те са с размерите на нашите кокошки и са отлични за ядене.“

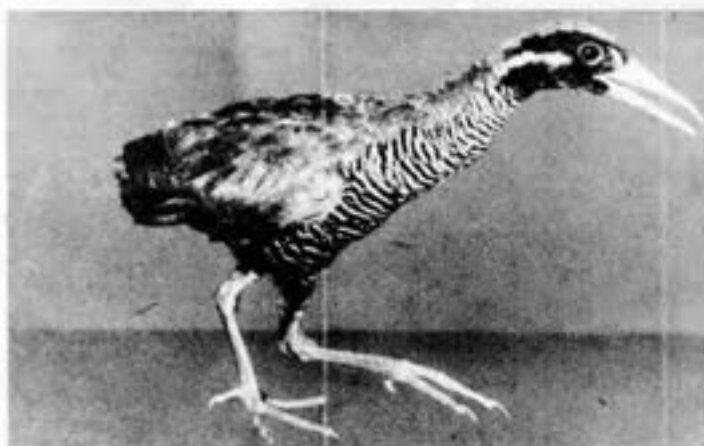
Понеже дърдавците водят прикрит начин на живот, за много видове все още знаем твърде малко. Затова откриването на нов вид в наши дни е истинска сензация. Така един от едрите

видове дърдавци съвсем неочаквано бе открит и описан през 1981 г. В такава гъсто населена страна като Япония. Оказва се, че успешно се е крил в храсталаците на остров Окинава в продължение на хилядолетия! Първоначално той бе наречен окинавски дърдавец (*Rallus okinawae*), но впоследствие научното му

название бе променено и видът бе отнесен към рода *Hypotaenidia*, към който днес се отнасят още и груги 9 вида (del Ноуо, 2020). И тази птица е нелетяща. Теглото ѝ достига до 435 гр. Дълга е до 30 см, а размахът на крилата ѝ е 50 см. И нейните крака са големи и силни. С тези свои белези тя отлично се вписва в



Маврикийски червен дърдавец (*Aphanapteryx bonasia*) По: Milne-Edwards (1868)



Unbekannte Vogelart entdeckt

Eine bisher unbekannte Vogelart entdeckten japanische Wissenschaftler vom Ornithologischen Forschungsinstitut Yamashina. Eine etwa 30 cm lange Wasserfahne, genannt Rolia Okinawa oder japanisch Yonbaru Kuino, mit einem höchstens 30 cm langen Schnabel, wurde in einem Berggebiet im Nordteil der Okinawa-Hauptinsel gefunden. Der Vogel hat offenbar das Fliegen verlernt und hält sich meist im Unterholz auf. Foto: ZB Japan Press

Публикация във в-к „Neues Deutschland“ (бивша ГДР) от 19-20.12.1981г. за сензационното откриване на окинавския дърдавец

облика на повечето от изчезналите по-егри нейни дърдавцови роднини.

С най-големи заслуги в изучаването на фосилните и субфосилните дърдавци е бележитият американски палеоорнитолог Сторс Олсън (Storrs Olson, 1944 – 2021). Значителна част от научните му приноси за тази удивителна група птици са обобщени в две специални монографии.

Дърдавците са група с гревна история. Те са възникнали през еоцена преди около 40,5 млн. г. Други палеоорнитолози отместват тази дата още по-напред – в палеоцена преди повече от 70 милиона години. Мнозинството от дърдавците са тихи, предпазливи и потайни птици, често с маскировъчна окраска. Едно от малките изключения е била бялата султанка (*Porphyrio albus*), някога обитавала остров



Бяла султанка (*Porphyrio albus*) По: Day (1981)



Родригески дърдавец (*Erythromachus leguati*) По: Day (1981)



Такахе (*Porphyrio hochstetteri*)

Сн.: <https://ebird.org/species/takahe3>

Лорд Хау в Тасманово море. Цялото ѝ оперение било чисто бяло, а клонът и краката ѝ – яркочервени. На дължина достигала до 55 см. Тя е била нелетяща, както повечето от изчезналите видове дърдавци. Бялата султанка била изстребена скоро след пристигането на европейците на острова, доста преди 1834 г. Китоловци, екипажи на военни ко-

раби и кораби, превозващи затворници, лесно я унищожавали с тояги. Днес в световните музеи науката разполага ... само с два препарирани екземпляра от тази уникална птица.

Родригеският дърдавец (*Erythromachus leguati*), наричан още легуатов, изчезнал безвъзвратно в 1700 г. За него френските колонизатори пишели, че тези нелетящи птици били дебели, месото им имало най-деликатен вкус, били сиво оцветени и имали червен пръстен около очите. Птиците непрекъснато свистяли, освен когато са преследвани. Тогава издавали друг звук, подобен на хълцането на човек. Родригеският дърдавец на тегло достигал до половин килограм. Дължината на тялото му била около 35 см.

През плейстоцена преди около 1 милион години на Северния остров в Нова Зеландия е живял флеминговият плейстоценски дърдавец (*Pleistorailus flemingi*), описан през 1997 г. Предполага се, че е живял съвместно с малката храс-

това моа (*Anomalopteryx didiformis*) във влажни високотревни околводни местообитания. На големина е бил колкото такахе (*Porphyrio hochstetteri*) – друг почти изчезнал, но все пак оцелял, гигантски дърдавец.

Такахе или безкрилата или хоцетерова султанка е птица с удивителна история, изпълнена с превратности. На два пъти

е била обявявана за изчезнала и на два пъти е била преоткривана. Днес от тази най-голяма съвременна гърдавцова птица (гължина до 63 см. и тегло до 4,2 кг.) са останали в природата не повече от 250 възрастни индивиди. Малко по-гребна от такава е съвременната гигантска лиска (*Fulica gigantea*) от Аржентина, Чили, Боливия и Перу. На гължина е до 59 см., а теглото ѝ достига 2,5 кг. Значително по-гребен от нея, но също с „гигантско“ име, е гигантският горски гърдавец (*Aramides ypacaha*) от Южна Америка, който едва достига до 860 грама тегло и 53 см. гължина на тялото.

През късния плейстоцен и ранния холоцен в централно Чили е живяла изчезналата гнес монтанеева лиска (*Fulica montanei*). Въз основа на намерените кости е установено, че имала големи и груби крака и е била нелетяща. Размерите ѝ не отстъпвали на гигантската лиска и другите едроразмерни фосилни лиски.

Въз основа на фосилните и субфосилните им останки, от България са описани два вида и един подвид гърдавцови птици. Те не са от гигантите, но са своеобразно допълнение към фосилната летопис на тези птици. Това са балканската зеленоножка (*Gallinula balcanica*), ботуненската пъструшка (*Porzana botunensis*) и понтийската лиска (*Fulica atra pontica*). Първите две са живели преди около 2,7 млн. г., а третата – преди около 6000 г.



Ранноплейстоценската ботуненска пъструшка (*Porzana botunensis*) Рисушка: Асен Игнатов

Както е очевидно и от този кратък преглед на гърдавците, гнес ние виждаме и знаем само за върха на огромния айсберг, който е скрит под равнището на ... гълзото и галечно минало. Минало, през което Природата е творила и бракувала безброй от еволюционните си форми.

Литература

- del Hoyo (Ed.) 2020. All the Birds of the World. Lynx Edicions, Barcelona., 1-967.
- Olson, S. 1977. A synopsis of the fossil Rallidae. – In: Ripley, D. (Ed.) Ralls of the World. A Monograph of the Family Rallidae. David R. Godine, Publisher. Boston. Massachusetts. 339-378.
- Olson, S. 1973. Evolution of the Ralls of the South Atlantic Islands (Aves: Rallidae). Smithsonian Contributions to Zoology, 152. Smithsonian Institution Press. Washington, 1-53. ■